

ského podzemí“ zachycena cihlová pec, sklenutá valenou klenbou. Jde pravděpodobně o potravinářské zařízení ze 16., příp. počátku 17. stol., snad pekařskou pec. Obdobné zařízení z daného období prozatím v Brně zachyceno nebylo.

Předkládaný sborník není navzdory svému názvu tematicky vymezen pouze pro archeology. Nabízí prostor i pro prezentaci výzkumu našich novověkých technických památek, což oceňují historici i odborníci zabývající se obecnými dějinami techniky či historií svého oboru. Nad příspěvky informujícími o nových objevech technických památek převažují ty, které upřesňují výzkumy archeologických nálezů, někdy i celých lokalit pomocí analytických metod. Nejčastější jsou v tomto ohledu archeometalurgická bádání, a proto, v řadě *Archeologia* technica vcelku tradičně, převládají články s archeometalurgickým podtextem. Stať V. Souchopové o významu a přínosu exaktních věd, jmenovitě pak archeometalurgie, přímo hovoří. Nezasupitelné místo samozřejmě mají také články, které s výrobou a zpracováním kovů nikterak nesouvisí. Bohužel je jich poskrovnu. Čtrnáctý svazek *Archeologia* technica přesto nabízí řadu zajímavého. Ocení to především ti archeologové, kteří se zabývají středověkými, příp. novověkými nálezy a problematikou s nimi související.

Jiří Hošek

László Bartosiewicz – Haskel J. Greenfield eds.: Transhumant Pastoralism in Southern Europe. Recent Perspectives from Archaeology, History and Ethnology. *Archaeologia – Series Minor* 11. E. Jerem – W. Meid eds. *Budapest* 1999. 245 str.

Publikace obsahuje příspěvky přednesené na mezinárodním kongresu zaměřeném na antropologický a etnologický výzkum, který se konal v Zá-hřebu v červenci 1988 (12th International Anthropological and Ethnological Sciences). Kvůli politicko-ekonomické situaci musely příspěvky čekat více než 10 let na publikaci. Sborník byl kromě jednoho článku vydán v angličtině.

Celkem se sborník skládá z 16 článků. Všechny se týkají tématu transhumance (budeme používat pojem transhumance jako ekvivalent českého pojmu sezónní pastevectví). Každý příspěvek však nahlíží na danou tematiku z jiného úhlu. Z toho důvodu je publikace rozdělena do čtyř oddílů: I. Archaeology, II. History, III. Ethnoarchaeology, IV. Ethnology. Jednotlivé příspěvky se týkají různých zemí: Řecka, země bývalé Jugoslávie, Bulharska, Rumunska, Maďarska, Slovenska, České re-

publiky, Polska, Francie a Španělska (také autoři pocházejí z různých zemí). Různorodost oborová i regionální zajišťuje pestrost a variabilitu. Přestože někteří autoři připouštějí, že by se na pojednávané téma dívali s odstupem let trochu jinak, nesnižuje to význam publikace, tím spíše, že transhumanci nebyla v minulosti věnována náležitá pozornost.

Mým cílem není podat rozbor všech článků ve sborníku obsažených, pozornost bude zaměřena jen na tři, které se bezprostředně týkají našeho území nebo které mohou být přímo použitelné pro české archeology a archeozoology díky své obecné platnosti (zejména z metodického hlediska). Představu o obsahu všech ostatních článků snad podá soupis jejich názvů a autorů:

H. J. Greenfield: The advent of transhumant pastoralism in the temperate southeast Europe: a zooarchaeological perspective from the Central Balkans.

E. Comsa: Aspects du métier de patre au cours du néolithique tardif et de la période de transition vers l'age du bronze dans le territoire de la Roumanie.

L. Bartosiewicz: The role of sheep versus goat in meat consumption at archaeological sites.

H. Grassl: Women in ancient pastoralism.

T. Cevc: The architectural origin of two types of herdsman's huts from Slovenian Alpine pastures.

J. M. Halpern: The ecological transformation of a resettled area, pig herders to settled farmers in Central Serbia (Šumadija, Yugoslavia) during the 19th and 20th centuries.

F. Baker: The ethnoarchaeology of transhumance in the Southern Abruzzi of Central Italy – an interdisciplinary approach.

J. G. Nandris: Ethnoarchaeology and latinity in the mountains of the Southern Veletit.

C. Chang: The ethnoarchaeology of pastoral sites in the Grevena region of Northern Greece.

N. Efstratiou: Pastoralism in highland Rhodope: Archaeological implications from recent observations.

M. M. García: Ethnographic observations of transhumant husbandry practices in Spain and their applicability to the archaeological sample.

E. Chalkea: Ecological adaptations of the Sarakatsani (Epirus- Zagori- Greece).

M. L. Ryder: Did Vlach shepherds spread sheep-milking customs through South-East Europe?

I. Smerdel: The three „sheepmasters“: Transhumance in Pivka (Slovenia) from the middle of 19th to the middle of 20th century.

A.-M. Brisebarre: Organization of ovine transhumance in Cévennes, France.

J. Senegačnik: The contemporary pasture economy in the Slovenian Alps.

Podrobněji zde budou pojednány články Greenfielda, Bartosiewiczze a Rydera. Greenfield se zabývá otázkou vzniku transhumance na Balkáně. V úvodu uvádí definici transhumance, která zahrnuje „pohyb stád domácích býložravců mezi výškově rozdílnými a sezónně komplementárními pastvinami“. I když tento typ hospodaření byl využíván především v aridních a alpínských oblastech, našel své využití i v temperátním pásmu s nižšími horami. Autor rozlišuje dva typy migrace – dlouhé a krátké. Dlouhé migrace jsou až výsledkem pozdějších období (středověk), předmětem článku jsou krátké migrace a jejich vznik. Autor nabízí celkem 4 hypotézy vzniku: 1. výsledek politické nestability (skupiny lidí vytlačené do hor), 2. oblastní symbióza (různých skupin lidí žijících v různých nadmořských výškách), 3. vedlejší produkt v počátcích domestikace probíhající v ekologicky různorodém prostředí, 4. revoluce spojená s využíváním sekundárních produktů (mléko, vlna). Hypotézy 2 a 3 se zdají být málo pravděpodobné. Greenfield řeší zvolenou problematiku na základě archeozoologického materiálu (zvířecích kostí) z mnoha nalezišť lokalizovaných do různých nadmořských výšek. Používá metodiku srovnání zastoupení různě starých věkových skupin ovcí/koz (ale i skotu a prasat), konkrétně kategorie juvenilní, subadultní a adultní – tyto pak vyhodnocuje v tripolárním grafu. Orientace na maso se projevuje nadměrným podílem právě dorostlých subadultních jedinců (asi 40 %), orientace na mléko nadměrným podílem juvenilních jedinců (asi 60 %: narozená jehňata je nutno zabít, aby bylo mléko k dispozici pro dojení), orientace na vlnu nadměrným podílem adultních (asi 60 %). Např. orientace na mléko odpovídá věkovému poměru 60 : 10 : 30 % (juv. : subad. : adult.), orientace na maso poměru 30 : 40 : 30 % atd. Díky těmto zákonitostem mohl autor sledovat situaci v jednotlivých lokalitách. Zjistil, že v pozdním neolitu neexistuje specializace ani diverzifikace sídlišť. V postneolitickém období (eneolit, doba bronzová) již dochází k diverzifikaci, kdy nižší polohy mají jinou strategii (jiný věk porážení) než polohy vyšší. To lze pokládat za důkaz transhumance (zjištěno jen u ovcí/koz a skotu, ne u prasat). K výrazné specializaci na některý z produktů však nedochází ani v postneolitickém období. Uvedeno je i konkrétní datum počátku transhumance v centrálním Balkánu – 3300 B.C. (testováno ¹⁴C).

Také Bartosiewicz studoval problematiku transhumance z pohledu archeozoologa. Zabývá se oblastí Maďarska, kde sice nastávají i sezónní migrace stád prasat (z nížin do pahorkatin), koní a skotu (do záplavových oblastí), ale největší podíl tvořily pohyby stád ovcí/koz. Vzhledem ke svému nížinaté-

mu charakteru sloužila oblast Maďarska při transhumanci především jako zimní stanoviště (nejstarší písemné zmínky o Valaších v Maďarsku jsou kladeny do roku 1363). Ve svém příspěvku se autor snaží řešit problém poměru ovcí a koz ve stádě, což je důležitý detail při tomto typu hospodaření. Často byly ovce a kozy chovány pohromadě s tím, že koza byla vůdcem celého stáda. Obecně kozy sloužily spíše jako zdroj masa. V jižních Karpatech obvykle 98–99 % mobilních stád tvořily ovce/kozy, z nich kozy zpravidla 3–4 %. Bartosiewicz navrhuje metodu, jak na základě osteologického materiálu rozpoznat dominanci ovcí ve stádě i v minulosti. Sestavil 2 indexy, s jejichž pomocí je možno vypočítat, jaké procentuální rozpětí mohly mít ovce ve stádě ovcí/koz. Indexy zohledňují počet kostí ovcí, počet kostí koz a počet kostí blíže neurčených (*ovicapridi*). Tím je započítán nejen podíl, ale i celková velikost souboru. Autor posuzuje tři různá období: 1. sarmatské období = doba římská, 2. středověk, 3. otomanské = období turecké vlády. Dochází k závěru, že vždy dominovala ovce nad kozou, většinou byla zastoupena kolem 90 %. V některých lokalitách z období středověku a z otomanského období byla tato dominance slabší.

Práce Rydera je zaměřena na valašské osídlení. Autor navštívil oblasti Jugoslávie, Řecka, Bulharska, Polska, Rumunska, Slovenska a Moravy. Čtyři posledně jmenované oblasti jsou předmětem článku. Bývalou ČSSR navštívil v roce 1985. Ve své práci se z etnografického hlediska zabývá valašskou expanzí, pastevectvím, způsobem života Valachů, získáváním mléka, výrobou sýra, typem a strukturou staveb a lingvisticky rozebírá některé tradiční názvy. Jedním ze záměrů je porovnat původní oblasti Valachů (Rumunsko) s oblastmi později osídlenými (Slovensko, Morava, Polsko). První zmínky o Valaších klade autor do roku 976 (řecké slovo *vlachos* označuje pasáky ovcí). Přestože dnes tvoří stáda ovcí jen stovky jedinců, zatímco v minulosti šlo o tisícíhlavá stáda, a přestože některé oblasti byly zmodernizovány a zmechanizovány, je možno i dnes nalézt řadu tradičních zvyků, pracovních postupů i původní materiální kulturu. Ryder vyzozoroval řadu zajímavých poznatků a detailů. Například jeden muž podojil za 2 hodiny 200 ovcí (Rumunsko). Hojně jsou používány cedníky z ovčí vlny, které se v archeologickém materiálu nezachovávají. Ovcí mléko obsahuje téměř dvakrát více tuků a bílkovin než mléko skotu i koz. Vlastní ovčí sýr obsahuje více tuků i bílkovin než ovčí maso a vzhledem ke své skladovatelnosti je vhodnějším zdrojem těchto živin. Zajímavý je i fakt, že při mléčné produkci je využitelnost rostlinného materiálu 27 % ve srovnání

s masem, do kterého dokážou ovce zabudovat jen 6 % původní energie rostlinného materiálu. V Polsku autor našel sto let staré tradiční stavby, v Rumunsku, kde nejvíc přežívá tradiční způsob pastevectví, jsou stavby již vesměs moderního typu. Řada podobností v tradici získávání mléka a výroby sýra v oblastech Rumunska, bývalého Československa a Polska vede autora k názoru, že tato tradice byla původně rozšířena valašskými pastevci.

I když pravá transhumance se týká České republiky jen okrajově (Valašsko), může být popisovaný sborník velmi užitečný i pro české badatele. Čtenář zde nalezne teoretické rozbor s obecnější platností, metodicky zaměřené práce i konkrétní etnografická pozorování (ta převažují). Mnohé z nabízených pozorování a postřehů mohou být nápomocné při řešení konkrétních archeologických otázek. Navíc určitý typ sezónních migrací mohl být v minulosti provozován i přímo v Čechách, jen pro to zatím nemáme doklady.

René Kyselý

N. David – C. Kramer: Ethnoarchaeology in action. Cambridge University Press, Cambridge 2001. 476 str.

Etnoarcheologie je samostatná vědní disciplína stojící na pomezí mezi antropologií v anglosaském smyslu a archeologií, jejíž vývoj lze odvozovat od „nové“ archeologie v 60. letech 20. století. Čtenář si možná bude klást otázku, jak se liší etnoarcheologie od etnologie? Autoři recenzované práce shromáždili 12 definic oboru od různých autorů, které lze shrnout takto: etnoarcheologie studuje recentní předindustriální společnosti, ale na rozdíl od etnologie není toto studium cílem, nýbrž prostředkem k identifikování vazeb aspektů kultury živé společnosti k již neexistující historické kultuře. Etnoarcheologie má stále na zřeteli, co ze sledované kultury zanechává archeologickou stopu a jak by se sledované kulturní i přírodní jevy ovlivňující daný systémový kontext projevíly v archeologickém kontextu. Tímto způsobem se snaží vytvářet modely zaměřené jak úzce regionálně, tak i globálně, ve smyslu prostorovém i časovém.

Recenzovaná kniha je výjimečná především snahou o shrnutí současných metodických i faktografických poznatků celého oboru etnoarcheologie. Protože je daný směr relativně mladou vědní disciplínou, nelze v jeho bibliografii nalézt mnoho takto široce pojatých děl. Na úplném počátku jak etnoarcheologie, tak i etnografického moderního pojetí studia recentních přírodních společenství stála konference Man The Hunter (Lee – DeVore eds. 1968),

kde byla proklamována nutnost dlouhodobých terénních výzkumů formou zúčastněného pozorování (do pozadí byla tak potlačena funkce domorodých informátorů, kteří dosud ve výzkumu hráli nejdůležitější roli). Následující práce nestorů etnoarcheologie se potom týkaly především jednotlivých studovaných společností nebo regionů: Kung na Kalahari (Yellen 1977), Inuité Nunamiut na Aljašce (Binford 1978), vesnická kultura v Iránu (Watson 1979), aboriginálové ze západní Austrálie (Gould 1980), domorodé společnosti v Keni v Africe (Hodder 1977). Současné výzkumy v tomto trendu pokračují, ale zároveň došlo k přirozenému štěpení badatelského zaměření na detailní výzkum jednotlivých složek studovaných živých kultur. Autoři ve svém díle zvolili členění do tematických kapitol, ve kterých na příkladech případových studií informují o současných trendech v etnoarcheologickém výzkumu.

V první části knihy se čtenář dozví základní faktografické údaje o zaměření, původu a historii etnoarcheologie a je mu nastíněna problematika teoretické výbavy tohoto oboru, včetně stále živé debaty týkající se chápání pojmu *analogue*. Kapitola o metodách etnoarcheologického terénního výzkumu a jeho etice je zajímavým připomenutím vývoje vědeckého přístupu ke studiu jiných kultur a etnik.

Obsáhlý oddíl se věnuje odpadu a procesům, které ho utvářejí. Autoři se pokusili shrnout typologii a základní pojmosloví definované pro tuto problematiku M. Schifferem. Zároveň se zamýšlejí nad současným vývojem studia formativních procesů a zaznamenávají jistý posun od prvotní víry, že zacházení s odpadem lze vysvětlit jedním obecným vzorcem chování (principem minimálního úsilí) k zjištění, že i skartace může podléhat symbolickému zacházení. Přesto ale právě studium přechodu předmětů ze systémového do archeologického kontextu nejspíše umožňuje formulování tzv. *middle range theory*, což je popis podstatných jevů lidského chování, které je možné modelově aplikovat na jakoukoliv kulturu.

V kapitole týkající se širokého tématu fauny a získávání potravy se autoři zaměřili především na způsoby, jakými společnosti opatřují, zpracovávají a rozdělují masitou potravu – savce. Zvláštní důraz je kladen na vztah mezi subsistenčními praktikami a formativními procesy, resp. na výskyt zvířecích skeletů v archeologických nálezích.

V oddílu věnovaném studiu artefaktů se konstatuje, že etnoarcheologie studuje hmotnou kulturu daných společností, čímž provádí jakousi archeologickou etnografii. Na to navazuje snaha o identifikaci artefaktů v archeologickém smyslu (morfologie,